

Cărțile bisericești *transilvane* în Țara Românească în epoca domniilor fanariote (1716-1821). Difuzare, receptare și contraofensivă ortodoxă

Daniela LUPU

Muzeul Municipiului București
The Bucharest Municipality Museum
Bd. I. C. Brătianu, nr. 2, sector 3, București, 030174
Personal e-mail: danielalupu67@gmail.com

*Transylvanian religious books in Walachia in the era of Phanariot reigns (1716-1821).
Dissemination, reception and Orthodox counteroffensive*

The methods of dissemination and circulation of Romanian old book printed in Walachia in the era of Phanariot reigns (1716-1821) in Transylvania and Banat have been extensively researched. It is fully proved that despite measures of censure and prohibition of „schismatic” books across the mountains the Habsburg authorities regularly take, the liturgical book in Romanian penetrates not only in Orthodox churches, but even in the United ones. Less investigated is the reverse phenomenon, of the dissemination in the Romanian Countries of books published in the empire’s printing presses during the eighteenth century and the first decades of the nineteenth century. Since the second half of the eighteenth century, as a reaction to the ban on import of Church book in the Orthodox space by imperial decrees 1768 and 1770, as well as increasing of the number of Transylvanian books entering the local market and Orthodox hierarchs start to formally react to the sales of these books in their dioceses. If at first complaints to rulers have a rather economic motivation, to stem competition, invoking the privilege granted to local print shops on the sale of religious books (1765), in time they acquire a strictly theological argument, invoking non-compliance with Orthodox church tenets (1793, 1804). It was only in 1793 in Walachia the establishment of customs control over books printed in other places, especially in printing presses from Blaj and Sibiu and acceptance for sale only after prior verification made by representatives of the Archdiocese (for religious books) and of the Reign (for those with secular content). Thus import of Transylvanian book was not banned, but only subject to the confessional and moral censorship.

Our research follows dissemination practices and how Transylvanian books are received by the Romanian society against the background of prohibitive measures taken by local authorities. Our documentary support was constituted by deeds issued by hierarchies and rulers of Walachia on imports of books from the Habsburg Empire, as well as the writs on specimens preserved in various collections, which entered the Walachia during the mid-eighteenth century, until the mid-nineteenth century.

Key words: Walachia, old Romanian book, notes, methods of distribution, books sale, privilege

Difuzarea și circulația cărților de cult tipărite în Țara Românească în epoca domniilor fanariote (1716-1821) în Transilvania și Banat au fost intens cercetate. Este demonstrat că, în pofida măsurilor de cenzură și de interdicție pe care le-au luat periodic autoritățile habsburgice, cartea liturgică în limba română a reușit să

pătrundă în bisericile ortodoxe, precum și în cele unite.

Mai puțin investigat a fost fenomenul opus, al difuzării în Țara Românească a cărților publicate în tipografiile Imperiului Habsburgic în cursul secolului al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea. Urmărind acest subiect am constatat că, dacă anterior avem cazuri izolate

(cărți primite în dar sau procurate din interes profesional de intelectualii vremii), după înființarea tipografiilor destinate producerii cărților bisericești pentru românii din Ardeal, de la Blaj, Sibiu, Buda, numărul cărților transilvane intrate în Țara Românească sporește considerabil comparativ cu perioada precedentă. Riscăm această afirmație, fără a avea la îndemână date statistice, doar pornind de la faptul că din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea cărțile tipărite în Transilvania ajung la rândul lor obiectul cenzurii și interdicțiilor emise de Domnie și Biserică.

Din documentele vremii rezultă că aceste cărți erau cumpărate de preoți și credincioși, făcând concurență celor produse în tipografiile autohtone. Asta explică reacția ierarhilor munteni care cer imperios, printr-o serie de acte adresate domnilor (anaforale) sau direct enoriașilor (înștiințări), ca aceste cărți, fără o verificare prealabilă făcută de Biserică, să nu fie primite în țară, să nu fie cumpărate, nici citite.

În aceste condiții ne-am propus ca, pornind de la măsurile prohibitive luate de autoritățile autohtone, să urmărim practicile de difuzare și modul de receptare a cărților *transilvane* de către societatea românească. Am avut ca principal suport documentar actele emise de ierarhii și domnii Țărilor Române referitoare la importul de carte din Imperiul Habsburgic, precum și însemnările de pe exemplare care au intrat în Țara Românească în perioada cercetată.

Alarmate de numărul mare de cărți bisericești venite de peste munți, care puneau în pericol Unirea cu Biserica Romei, autoritățile habsburgice au luat periodic măsuri de interzicere a intrării „cărților *schismatice*” în Transilvania și Banat. Deși aceste măsuri erau aparent menite să preîntâmpine folosirea lor de către românii greco-catolici, ele afectau în egală măsură și pe cei ortodocși. Amintim decretul din: 23 noiembrie 1746 (care interzicea importul de carte din Țara Românească și hotăra ca exemplarele aflate în folosința uniților să fie confiscate); 18 iunie 1747 (care dispunea ca orice carte *schismatică* sosită la frontieră să fie revizuită sau cenzurată în prealabil de părinții iezuiți și după aceea să fie eliberată proprietarului); 6 iunie 1768 (prin care se interzicea importul de cărți atât din Țara Românească și Moldova, cât și din Rusia); decretul din 1770 (prin care se interzicea orice import de carte din Țările Române)¹.

Aceste măsuri prohibitive nu au putut zăgăzui pătrunderea și folosirea cărților liturgice imprimate în Țările Române în toate bisericile românești. În anul 1771, episcopul Athanasie Rednic se plângea guvernului

că Transilvania era invadată de cărți muntene, care strică rosturile Tipografiei din Blaj și tulbură credința uniților, iar în 1772, cerea urmărirea colportorilor de carte și a preoților și monahilor veniți din Muntenia și Moldova².

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ca o reacție la interzicerea importului de carte bisericească din spațiul ortodox în Imperiul Habsburgic, precum și a sporirii numărului de cărți *transilvane*, care intră pe piața locală și ierarhii ortodocși din Țările Române încep să reacționeze oficial la vânzarea acestor cărți în eparhiile lor. Trebuie precizat că reacția oficială a ierarhilor ortodocși față de cartea bisericească *transilvană* vine mult mai târziu, comparativ cu cea a autorităților habsburgice.

În legătură cu acest subiect avem ca suport documentar trei acte esențiale: hrisovul din 23 martie 1765, prin care domnul Ștefan Racoviță interzice vânzarea cărților bisericești tipărite în alte părți în eparhia Mitropoliei Țării Românești³; anafora din 6 martie 1793 prin care mitropolitul Filaret al II-lea cere interzicerea importului de carte bisericească tipărită în Transilvania, la Blaj și Sibiu, cu rezoluția domnului Alexandru Moruzi din 2 aprilie 1793 prin care se aprobă cererea⁴; anafora din 23 septembrie 1804 prin care mitropolitul Dositei Filitti cere instituirea controlului vamal asupra cărților tipărite în Imperiul Habsburgic, cu rezoluția domnului Constantin Ipsilanti din 25 octombrie 1804 prin care se aprobă cererea⁵.

Concurența dintre tipografiile locale (a Mitropoliei, a Episcopiei Râmnicului și a Episcopiei Buzăului), care tipăresc de multe ori într-un an același titlu, la care se adaugă după anul 1750 pătrunderea pe piața din Țara Românească cu precădere a cărților tipărite la Tipografia Episcopiei greco-catolice de la Blaj, a făcut necesară reglementarea condițiilor de vânzare a cărților bisericești.

Prima luare de poziție o are mitropolitul Grigore al II-lea (1760-1787) în timpul căruia Tipografia Mitropoliei are o intensă activitate și care este direct interesat ca tot ce aceasta producea, cu mare cheltuială și osteneală, să se și vândă. În 1765 el se plânge domnului Ștefan Racoviță că din cauza cărților care vin din afară, Tipografia Mitropoliei este în pericol să-și înceteze lucrul. Ca urmare a acestei anaforale, domnul emite hrisovul din 23 martie 1765 prin care se acordă mitropolitului privilegiu de vânzare a cărților produse în tipografia proprie și se interzice vânzarea cărților bisericești tipărite în *alte părți* în eparhia Mitropoliei: „Dar fiindcă de la o vreme încoace să obicinuișe de aducea cărți și de la alte părți tipărite, și de la alte tipografii, și le vindea aici în București sau și în alte orașe ce sânt în eparhia părintelui

Mitropolitul, precum vrea, făcând alișveriş aceea, și din pricina aceasta era ca să să zăticnească a nu să mai lucre tipografia de aici. Deci un lucru ca acesta, ce prin meșteșugul tipografului Mitropolii să pot face cărți de toată trebuința țării, socotit-am Domnia mea că nu este trebuință a să mai aduce acest fel de cărți de la alte tipografii (...). Și printr-această carte a Domnii mele dăm poruncă: acest fel de cărți ce vor veni de la alte tipografii să fie oprite a nu să vinde în toată eparhia părintelui Mitropolitului, fără numai să să protimisească a să vinde cărțile ce să tipărescu aici la tipografia sfintei Mitropolii²⁶.

Hrisovul interzice vânzarea directă a cărților tipărite în alte centre tipografice, dar, contrar aparențelor, nu interzice intrarea lor în țară de vreme ce prevede că persoanele ce vor aduce cărți din alte locuri: „să nu aibă voie a le vinde, fără numai să arate câtă iaste cheltuiala acestor cărți și să-și ia banii de la tipograful de aici (al Mitropoliei, n.n.) și cărțile să rămâie pe sama tipografului să le vânză sau cu tocmală să-se așaze, odihnind pe tipograful de aici, și atunci să aibă voie să le vânză²⁷”. Se precizează locurile în care era permisă vânzarea acestor cărți și persoanele abilitate să le vândă. Se stabilește ca drept de comercializare să nu mai aibă orice prăvălie din oraș ci doar câteva, ale negustorilor de încredere. În concluzie, vânzarea cărților străine se putea face în continuare, dar cu avizul și sub controlul Mitropoliei.

Problema vânzării cărților tipărite în alte locuri a fost reluată peste aproape trei decenii, în vremea mitropolitului Filaret al II-lea (1792-1793). Imediat după instalarea în scaun (în septembrie 1792), el reorganizează Tipografia Mitropoliei și la puțină vreme, prin anaforaua din 6 martie 1793, cere domnului reconfirmarea actului din 1765. Acum mitropolitul nu mai vorbește în general de cărți tipărite în alte părți sau de la alte tipografii, ci nominalizează direct pe cele care îi fac concurență nelocală: tipografiile de la Blaj și Sibiu. „Însă după atâta osteneală a noastră și trudă ce facem, împotriva ne stă aducerea și vânzarea cărților din pământuri streine și mai vârtos din țara Transilvaniei, care se tipăresc atât la Episcopia Uniților, cât și la Sibii, cu nume de ortodoxie, din care nu numai că se pricinuește oprirea cărților noastre de a să trece, ci poate și vreo sămânță de vreo sminteală să să alunece înlăuntru⁸”.

Filaret insistă asupra faptului că, în baza privilegiilor pe care le aveau aceste tipografii, autoritățile habsburgice interziceau pătrunderea cărților muntene în Transilvania. De aceea mitropolitul cere protejarea tipografulor autohtone (de la București și Râmnic) prin aplicarea unor măsuri similare și în Țara Românească: „Deci, ca să lipsească această rea urmare, ne rugăm înălțimei tale ca cu luminată poruncă

și domnească botărare și privilegii să fie oprite a nu să mai trece aici în țara mării tale cărți rumânești dintr-alte țări, fiindcă și cei de acolo nu îngăduiesc a trece cărți de ale noastre la dânsii, după privileghiurile ce au acele tipografii de la stăpânitorii lor. Și niminea să nu fie volnic a cumpăra vreo carte care nu va fi însemnată cu pecetea sfintei Mitropolii la început. Și într-acest chip urmându-se, și credința va fi păzită de smintele și tipografia va merge spre sporire⁹”.

Cererea a fost aprobată de domnul Alexandru Moruzi care, la 2 aprilie interzice importul de carte bisericească de peste munți, poruncind: „ca acest fel de cărți pentru rugăciuni și slujbe bisericești, fără de a nu fi supt pecetea și semnul Sfintei Mitropolii a țării acesteia să nu să mai primească aici, nici să-se cumpere de nimeni aici⁷”. La fel ca în 1765, și în 1793 se interzice vânzarea cărților transilvane, dar se menține excepția: cele verificate și aprobate de Mitropolie puteau să intre în țară și puteau să fie vândute.

Actul din 1793 cuprinde și prima menționare documentară a cărților bisericești cu adresă editorială falsă, care pentru a putea fi vândute românilor ortodocși aveau pe pagina de titlu indicația că s-ar fi tipărit la Râmnic, ca o garanție a purității ortodoxe a textului. Mitropolitul Filaret nu numește direct tipografia care ar fi produs aceste falsuri, ci le atribuie generic „uniților”: „Mai vârtos că acei uniți, ca să aibă cărțile lor ipolipsis, fiindcă pravoslavnicii creștini se feresc de dânsii, la începutul multora cărți au făcut poarta cu numele Episcopii Râmnicului ca să se înșale oamenii și să le cumpere. Iar la altele nici cum nu să arată de unde sunt tipărite⁸”. Cercetările din secolul trecut au demonstrat existența acestor falsuri, care au fost atribuite Tipografiei de la Blaj sau tipografulor blăjeni. Au fost identificate pe teren trei exemplare: „Minei” din 1780, „Apostol” din 1784 și „Octoih” din 1788¹⁰.

Anaforaua mitropolitului Dosithei Filitti (1793-1810) din 23 septembrie 1804 readuce în discuție cărțile tipărite la Blaj puse în vânzare în Țara Românească, inclusiv pe cele cu adresa editorială falsă. Mitropolitul arată că: „încă din trecut noie[m]vr[ie] aflând de vânzarea unor cărți ce au venit dinlăuntru, den Blaju tipărite, adică patru tomuri coprinzătoare de cele șapte taine besericești i niște Trioade și Apostole, am intrat în cercetare și văzându-le pline de veninu apusenilor, cum și porțile de la Trioade și Apostole spre amăgirea celor proști puse ca când s-ar fi tipărit în Râmnic (...). Și la Trioade, lipsă Slujba Sf. Grigorie Palamaru. Dosithei este revoltat că deși încă de atunci dând „poruncile noastre de obște cătră preoți să le facă știut a nu îndrăzni cinevași să cumpere asemenea cărți și cei ce vor fi apucat să cumpere să le dea înapoi și să-și ia banii, acum vedem că tot să află aice de vânzare¹¹”.

Cărțile bisericești tipărite în Ardeal („dinlăuntru”),

spune mitropolitul Dositheii, au fost respinse și în Moldova, prin urmare: „*găsim și noi cu cale ca să să dea luminatele poruncile mării tale pe la vameșii din hotarale țării a nu mai îngădui să treacă acest fel de cărți (...). Și pentru cele care să află acia să să porunciască starostii de neguțatori ca, împreună cu omul Mitrop[oliu], să meargă pe supt cumpăt și oriunde va găsi cărți de acestea să le pecetluiască a nu să mai vinde și să să trimită înapoi de unde s-au adus*”. În sprijinul cererii sale mitropolitul invocă și actul din 1793: „*Pentru această pricină și rîp[ol]s[atul] frate mitrop[oliu] Filaret fusese făcut arătare mării sale, Alexandru vodă Muruzji prin anafora și să și fusese embodisit venirea cărților streine dinlăuntru*”. Prin urmare, la 25 octombrie 1804, domnul Constantin Ipsilanti aprobă cererea mitropolitului dând poruncă: „*către vameșii de la hotarale țării, să nu mai îngăduiască a trece acest fel de cărți aici în țară. Așijderea să faci această arătare prin notă spre cinstita Agenție ca să le facă știut înnăuntru acelor neguțatori că nu sunt slobozji a mai aduce aici cărți de acestea*¹²”.

Confruntat cu aceeași problemă, mitropolitul Moldovei, Veniamin Costache a emis o carte pastorală cu titlul: *Pentru combaterea catebismului mare, lucrarea uniților din Ardeal*, difuzată ca foaie volantă, tipărită apoi la Iași în 1805 cu numele episcopului de Huși, Meletie, intitulată: *Înștiințare despre cărți tipărite în Ardeal*¹³. Preoții sunt atenționați că s-au adus cărți, care în urma „cercării” s-a descoperit că unele: „*sunt pline de socotealele [ceale rele] ale apusenilor ce sunt împotriva maicii noastre Bisericii Răsăritului*” (Teologie dogmatică cuprinzătoare de cele șapte taine și Catibis mare) iar altele, cum ar fi *Triodul*, au fost „stricate”, scoțându-se slujba Sf. Grigore Palama: „*ca acela ce iaste foarte potrivnic Latinilor*”. Episcopul le poruncește să nu cumpere și să nu citească aceste cărți și mai ales să nu-și lase fiii să le citească: „*ca să nu să închipuiască în mintea tinerilor oarecare reale socoteale, de suflet vătămătoare și de munca vecinică pricinuitoare, ci să vă îndestulați, precum părinții noștri (...), cu cărțile ceale bisericești ce să tipăresc în Țara Românească și aicea în Moldova*”¹⁴.

Și în prefețele cărților imprimare acum editorii atenționează clericii și credincioșii, atât pe cei din Principate, cât și pe cei din Transilvania, să nu se atingă de tipăriturile de la Blaj: „*Încă și de cele bisericești care de ei să tipăresc să ne păzim că, precum lucru au arătat, și pre acelea le strică; că așa au făcut în Trioade, așa în Liturghii, așa în Molitvenice și în altele, că șchiopătând ei întru amândoa gleznele ca popii rușinii, nici papistași curați sânt, nici Răsăriteni nestricați*”¹⁵.

Din cele expuse mai sus rezultă că, în pofida măsurilor prohibitive luate de Biserică și Domnie, cărțile tipărite în Transilvania pătrundeau cu ușurință

în Țara Românească. Căile de difuzare erau diverse iar persoanele implicate destul de greu de controlat. Odată trecute granița, tipăriturile erau difuzate de colportori sau puse în vânzare de negustorii cu prăvălii în orașe, un loc bun de desfacere fiind și târgurile anuale – bâlciurile. Prăvăliile în care se vindeau cărți erau numeroase în București, de vreme ce mitropolitul Grigore al II-lea ceruse în 1765 domnului ca numărul lor să fie limitat, iar negustorii să fie selectați de tipograful Mitropoliei: „*și iarăși printr-această carte a Domnii mele poruncim ca să nu aibă voie toți prăvăliașii a vinde cărți, fără numai la 2 sau la 3 locuri, unde vor fi neguțatori de credință, care prin alegerea tipografului vor fi știuți și de Prea Sf. părintele mitropolitul țării. Asupra acelora să le dea vânzarea cărților și numai ei să aibă voie a vinde cărți iar nu alții*”¹⁶.

Spre sfârșitul secolului, editorii de la Sibiu și Blaj nu se sfiesc să ceară învoire de desfacere directă pentru cărțile proprii. Așa procedează Petru Barth care, la începutul anului 1792, aduce în Țara Românească un transport mare de cărți din tipografia proprie. La 23 martie 1792 el adresează primarului din Sibiu cererea de prelungire a privilegiului de a tipări carte de cult cu literă chirilică, motivând că-și găsisese o nouă piață de desfacere: „*am întreprins, nu fără succes, o călătorie cu cărțile editate de mine în Țara Românească și am speranțe pentru desfacerea lor și pe mai departe*”¹⁷. Este posibil ca anaforaua mitropolitului Filothei din 1793 să fi fost declanșată tocmai de acțiunea lui Barth.

La începutul anului 1795 conducerea Tipografiei din Blaj trimite Divanului Țării Românești, prin intermediul consulului austriac, o „*tipărită înștiințare*”, însoțită de o „*însemnare de felurimile cărților ce au de a le tipări acum nouă în limba românească*”, cerând acordul pentru difuzarea lor. Lista cuprindea atât cărți „politicești” și didactice, cât și cărți liturgice sau teologice. La 4 martie 1795, Alexandru Moruzi transmite mitropolitului Dositheii Filitti oferta blăjeană, cerându-i să verifice conținutul cărților bisericești și să-l anunțe pe care acceptă să fie vândute în țară. Domnul îl înștiințează că dintre publicațiile laice a interzis intrarea în țară a celor care fac referire la „*firi și obiceiri turcești*” și a gazetelor, în timp ce manualele: „*geografii, fizica, filozofia și altele asemenea, aceste sunt slobode*”¹⁸. Din document rezultă clar că mitropolitul avea drept de control asupra cărților de cult și teologice, în timp ce tipăriturile cu conținut laic erau supuse aprobării domnești.

Nu erau de asemenea supuse interdicțiilor cărțile tipărite în Transilvania cu aprobarea (*blagoslovenia*)

mitropoliților Ungrovlahiei sau cu îngrijirea unor înalți ierarhi, precum Iosif episcopul Argeșului, a căror implicare garanta puritatea ortodoxă a textelor. Este cazul *Mineelor*, care se tipăresc în anii 1804-1805 în Tipografia Universității din Buda cu îndreptarea traducerii făcută de Iosif și cu cheltuiala doctorului Ioan Molnar Piurariu. Exemplarele destinate vânzării în Țara Românească au pe pagina de titlu mențiunea că s-au tipărit: „*cu voia și blagoslovenia*” mitropolitului Dosithei Filitti.

În stadiul actual al cercetării, este greu de stabilit cât de eficiente au fost reglementările importului de carte publicată în Transilvania sau în celelalte tipografii din Imperiul Habsburgic și în ce măsură au fost ele aplicate în practică. În urma centralizării însemnărilor publicate până în prezent rezultă că majoritatea exemplarelor care se găsesc astăzi în Muntenia și Oltenia au intrat și au circulat pe teritoriul Țării Românești după 1800 și mai ales după 1830. Lectura acestor însemnări ne relevă modul în care oamenii vremii interacționau cu cărțile *transilvane*. Interesant este faptul că cei care le dețin nu pun la îndoială conținutul lor ortodox. Sunt cumpărate atât de clerici, preoți de mir sau monahi, cât și de laici, pentru uz personal sau pentru a fi dăruite bisericilor. Am selectat din aceste însemnări doar pe cele care atestă circulația exemplarelor până la 1830, dată după care importul cărților va fi supus altor reglementări.

În 1810, *Acatistul* tipărit la Buda în 1807 a fost cumpărat de la Pitești cu patru taleri și 10 parale¹⁹. Popa Stan din Brebu cumpără în 1817 *Molitvenicul* imprimat la Blaj în 1793: „*ca să-mi fie pentru treaba mea*”²⁰ iar în 1821, *Molitvenicul* blăjean din 1784 este vândut de popa Constantin din Caracal lui Ioanichie, eclesiarhul mănăstirii Hurez cu cinci taleri²¹. *Penticostarul* de Blaj din 1808 ajunsese în 1817 la București, în proprietatea popii Vlad de la biserica Sf. Voievozi „din ulița Târgoviștii” (acum în cartierul Grivița)²². Monahul Roman de la mănăstirea Sinaia cumpără și dăruiește în 1824 mai multe cărți bisericii din satul Berteș (jud. Prahova), printre care și *Evangelia* tipărită la Sibiu în 1806²³. *Apostolul* de la Blaj din 1814 a fost cumpărat în 1815 de medelnicereasa Sultana Fălcoianca pentru a-l dăruia ctitoriei sale, biserica din Isteu (jud. Saac), danie care a fost întărită cu mare blestem²⁴.

Măsurile de interzicere și de control a importului de carte bisericească din Imperiul Habsburgic dovedesc faptul că de la mijlocul secolului al XVIII-lea Țara Românească devenise o piață de desfacere pentru

tipografiile de la Blaj, Sibiu și Buda. În condițiile în care în epoca domniilor fanariote mitropoliții și episcopii locului sunt principalii editori de carte bisericească, iar tipografiile lor funcționează ca adevărate case editoriale, este de înțeles de ce ei sunt primii care reacționează la pătrunderea cărților de peste munți, care împiedică vânzarea cărților proprii.

Dacă la început plângerile înalților ierarhi aveau mai degrabă o motivație economică, de stăvilire a concurenței (1765), invocându-se privilegiul acordat Tipografiei Mitropoliei cu privire la vânzarea cărților bisericești, cu vremea ele recurg la o argumentare pregnant teologică, acuzându-se încălcarea dogmelor bisericii ortodoxe (1793, 1804). Mitropoliții urmăresc două obiective: obținerea dreptului de întâietate (*protimisis*) în domeniul vânzării cărților proprii: acordat în 1765 și instituirea dreptului de control asupra cărților liturgice *transilvane* importate: acordat în 1793 și confirmat în 1804. Prin obținerea acestor privilegii se asigurau că tipografia proprie le va aduce un venit mare și constant, care să le permită continuarea activității de editare și că vor avea cadrul legal pentru verificarea conformității dogmatice a cărților bisericești venite din afară. Aceste două obiective sunt clar exprimate în actul din 1793, când mitropolitul Filaret spune că „*într-acest chip urmându-se, și credința va fi păzită de smintele și tipografia va merge spre sporire*”. Astfel, Biserica putea veghea asupra purității ortodoxe a textelor, concomitent cu apărarea propriilor interese economice, aspect care nu era de neglijat având în vedere că mitropoliții erau datori să susțină financiar atât utilarea tipografiilor, cât și imprimarea cărților.

Interzicerea importului de carte bisericească, enunțată de toate cele trei documente, nu a fost coerent aplicată în practică, deoarece concomitent erau prevăzute și excepții de la regulă: cărțile verificate și aprobate de Mitropolia Ungrovlahiei puteau să intre în țară și puteau să fie vândute.

Reglementările au avut în vedere cărțile de cult și teologice și nu au vizat cărțile didactice și științifice imprimate în Imperiul Habsburgic, al căror import a fost privit cu bunăvoință și chiar încurajat de către Domnie. Cenzura cărților străine, instituită în 1793, a fost exercitată de reprezentanții Bisericii (pentru cărțile de cult și teologice) și ai Domniei (pentru cele cu conținut laic). Așadar, în epoca domniilor fanariote importul de carte *transilvană* nu a fost interzis, ci doar supus unei cenzuri de ordin confesional și moral.

Note:

1. În legătură cu decretele imperiale care interzic importul de carte bisericească din spațiul ortodox a se vedea Augustin Bunea, *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764*, Blaj, 1902, pp. 357, 360; Ioan Moga, *Contribuții privitoare la tipărirea cărților bisericești în veacul al XVIII-lea, pentru românii din Transilvania și Ungaria*, în vol. *Omagiu mitropolitului Nicolae Bălan*, Sibiu, 1940, p. 584-593; Virgil Molin, „Tiparnița de la Râmnic, mijloc de luptă ortodoxă împotriva catolicismului din Transilvania (1705-1800)”, în *Mitropolia Olteniei*, anul XII (1960), nr. 7-8, pp. 463-465, 468; Mihai Săsăujan, *Habsburgii și Biserica Ortodoxă din Imperiul austriac (1740-1761). Documente*, Cluj-Napoca, 2003, pp. 304-308; Zenovie Pâclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite*. Ediție îngrijită de Ioan Țimbuș, Ed. Galaxia Gutenberg, 2006, pp. 384, 454-455.
2. *Ibidem*, pp. 455-456; Dimitrie Coravu, „Aspecte ale activității de tipărire și răspândire a cărților bisericești românești în Transilvania, Muntenia și Moldova în secolul al XVIII-lea”, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul XXXV (1967), nr. 11-12, pp. 1221-1222.
3. T. G. Bulat, „Tipografia Mitropoliei Bucureștilor în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (1754-1810)”, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul LXXXVII (1969), nr. 7-8, pp. 794-795.
4. V. A. Urechia *Istoria românilor, curs făcut la Facultatea de litere din București*, tom. V (1793-1796), București, 1892, pp. 16-17 și T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 806.
5. România. Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Fond. *Mitropolia Țării Românești*, pach. DXXXII/1, 2 f. (copie).
6. T. G. Bulat, *op. cit.*, pp. 794-795.
7. *Ibidem*, p. 794.
8. V. A. Urechia, *op. cit.*, pp. 16-17; T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 806.
9. *Ibidem*, *loc. cit.*
10. Ioan Bianu, Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche* (BRV), IV, București, 1944, 181, pp. 96-97; Valeriu Leu, Ion Voina „Două falsuri ale tipografiei de la Blaj semnalate în județul Caraș-Severin”, în *Banatica*, vol. VI, Reșița, 1981, pp. 380-393.
11. „Anafora mitropolitului către Domn, ca să s[e] poprească a nu mai aduce nimeni din neguțători cărți bisericești tipărite în Țara Nemțească spre vânzare aici în țară”(ANIC, Fond. *Mitropolia Țării Românești*, pach. DXXXII/1).
12. *Ibidem*.
13. Deoarece pastorala mitropolitului Veniamin Costachi nu a fost inclusă în BRV, deși fusese publicată în 1924, cităm

- din Înștiințarea episcopului Meletie reprodusă în volumul IV. Pentru primele menționări bibliografice ale celor două pastorale a se vedea Constantin A. Stoide, *Comerțul cu cărți dintre Transilvania, Moldova și Țara Românească între 1730 și 1830*. Ediție îngrijită și cuvânt înainte de I. Caproșu. Iași, Casa Editorială Demiurg, 2005, n. 1390, pp. 455-456.
14. BRV, IV, 300, pp. 122-123.
  15. Prefața către cititori a monahului Grigore, traducătorul scrierii lui Nichifor Callist Xantopolul, *Tâlcuire pre scurt la antifoanele celor opt glasuri* tipărită la mănăstirea Neamț în 1817 (*ibidem*, III, 950, p. 192).
  16. T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 795.
  17. Nicolae Bănică-Ologu, *Contribuția cărții râmnicene la formarea conștiinței naționale românești*, în vol. *Valori bibliofile din patrimoniul cultural național*, I, Râmnicu-Vâlcea, 1980, p. 48.
  18. V. A. Urechia, *op. cit.*, tom. V, pp. 16-17. Constantin A. Stoide, *op. cit.*, pp. 451-452.
  19. Daniela Lupu, „Însemnări pe cărți vechi românești din colecția Muzeului Județean Buzău”, în *Mousaios*, vol. X, 2005, pp. 208-209.
  20. Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, Iași, 1975, p. 21.
  21. *Ibidem*, pp. 219-220.
  22. Elena Mosora, Doina Hanga, *Catalogul cărții vechi românești din colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga”*, Cluj Napoca, 1991, 422, p. 161.
  23. Maria, Dulgheru, „Însemnări manuscrise pe cărți vechi românești din județul Prahova”, în *Anuarul Muzeului de istorie și arheologie Prahova. Studii și cercetări*, I, Ploiești, 1984 p. 258.
  24. Ilie Corfus, „Însemnări de pe manuscrise și cărți de cult privind istoria Bisericii Ortodoxe Române”, în *Biserica Ortodoxă Română*, anul XCIV (1976), nr. 7-8, p. 812.

Bibliography:

Bănică-Ologu, Nicolae. *Contribuția cărții râmnicene la formarea conștiinței naționale românești/The Contribution of Râmnic books to the formation of Romanian national conscience*. În: vol. *Valori bibliofile din patrimoniul cultural național*, I, Râmnicu-Vâlcea, 1980, pp. 41-48.

Bianu, Ioan; Simonescu, Dan. *Bibliografia românească veche / The Old Romanian Bibliography*, III, IV, București, 1938, 1944.

Bulat, T. G. „Tipografia Mitropoliei Bucureștilor în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (1754-1810)”/ „The typography of the Bucharest Metropolitan Church in the second half of the 18th century (1754-1810)”. În: *Biserica Ortodoxă Română*, anul LXXXVII (1969), nr. 7-8, pp. 791–816.

Bunea, Augustin. *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici sau Istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764/Bishops Petru Pavel Aron and Dionisie Novacovic or The History of Transylvanian Romanians from 1751 until 1764*, Blaj, 1902.

Coravu, Dimitrie. „Aspecte ale activității de tipărire și răspândire a cărților bisericești românești în Transilvania, Muntenia și Moldova în secolul al XVIII-lea”/ „Aspects of printing and spreading religious Romanian books in Transylvania, Wallachia and Moldavia during the 18th century”. În: *Biserica Ortodoxă Română*, anul XXXV (1967), nr. 11-12, pp. 1218–1228.

Corfus, Ilie. *Însemnări de demult/Writings of old*, Iași, Junimea, 1975.

Corfus, Ilie. „Însemnări de pe manuscrise și cărți de cult privind istoria Bisericii Ortodoxe Române”/ „Markings from manuscripts and religious tomes regarding the history of the Romanian Orthodox Church”. În: *Biserica Ortodoxă Română*, 1976 (an. XCIV), nr. 7-8, pp. 798–818.

Dulgheru, Maria. „Însemnări manuscrise pe cărți vechi românești din județul Prahova (I)”/ „Handwritten markings on old Romanian tomes of Prahova County (I)”. În: *Anuarul Muzeului de istorie și arheologie Prahova. Studii și cercetări*, I, Ploiești, 1984, pp. 253–261.

Leu, Valeriu, Voina, Ion. „Două falsuri ale tipografiei de la Blaj semnalate în județul Caraș-Severin”/ „Two forgeries of the Blaj printing house, signalled in Caraș-Severin County”. În: *Banatica*, vol. VI, Reșița, 1981, pp. 380–393.

Lupu, Daniela. „Însemnări pe cărți vechi românești din colecția Muzeului Județean Buzău”/ „Markings from the old Romanian tomes of the Buzău County Museum collection”. În: *Mousaios. Buletin științific al Muzeului Județean Buzău*, vol. X, 2005, pp. 191–219.

Moga, Ioan. „Contribuții privitoare la tipărirea cărților bisericești în veacul al XVIII-lea, pentru românii din Transilvania și Ungaria”/ „Contributions regarding the printing of religious books during the 18th century, for the Romanians of Transylvania and Hungary”.

În: *Omagiu mitropolitului Nicolae Bălan/ Homage to the Metropolitan Nicolae Bălan*, Sibiu, 1940, pp. 584–593.

Molin, Virgil. „Tiparnița de la Râmnic, mijloc de luptă ortodoxă împotriva catolicismului din Transilvania (1705-1800)”/ „The Râmnic printing press – an Orthodox weapon against Catholicism in Transylvania (1705-1800)”. În: *Mitropolia Olteniei*, anul XII (1960), nr. 7-8, pp. 458–471.

Mosora, Elena; Hanga, Doina. *Catalogul cărții vechi românești din colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga”/The catalogue of old Romanian tomes from the collections of the „Lucian Blaga” Central University Library*, Cluj Napoca, 1991.

Pâclișanu, Zenovie. *Istoria Bisericii Române Unite/ History of the United Romanian Church*. Ediție îngrijită de Ioan Timbuș, Ed. Galaxia Gutenberg, 2006.

Săsăujan, Mihai. *Habsburgii și Biserica Ortodoxă din Imperiul austriac (1740–1761). Documente/ The Hapsburgs and the Orthodox Church of the Austrian Empire (1749–1761). Documents*, Cluj-Napoca, 2003.

Stoide, Constantin A. *Comerțul cu cărți dintre Transilvania, Moldova și Țara Românească între 1730 și 1830/ Book trades between Transylvania, Moldavia and Wallachia between 1730 and 1830*. Ediție îngrijită și cuvânt înainte de I. Caproșu. Iași, Casa Editorială Demiurg, 2005.

Urechia, V. A., *Istoria românilor, curs făcut la Facultatea de litere din București/ The history of Romanians, a course of the Bucharest Faculty of Letters*, tom. V (1793-1796), București, 1892.

Documente

România. Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond. *Mitropolia Țării Românești*, pach. DXXXII/1, 2 f. (copie)/ Romania. The Central National Historic Archives, *The Wallachian Metropolitan Church Fund*, DXXXII/1, 2 f. (copy).

